

Редакційна колегія: Л. М. Плиско – канд. іст. наук, проф. (відп. ред.); В. Я. Білоцерківський – д-р іст. наук, проф.; А. В. Губа – канд. іст. наук, проф.; В. Д. Козлітін – д-р іст. наук, проф.; М. М. Кучемко – д-р іст. наук, проф.; М. М. Олійник – д-р іст. наук, проф.

*Затверджено вченою радою
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди*

*Свідоцтво про державну реєстрацію
серія КВ №6012 від 28.03.2002*

*Засновник:
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди*

З 41 Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія» /
Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків: Планета-Прінт,
2009. – Вип. 35. – 236 с.

У збірнику розглядаються деякі проблеми, пов'язані з розвитком освіти, науки в Україні, маловідомі питання із всесвітньої історії, а також подані матеріали з краєзнавчої тематики.

Для наукових працівників, учителів, студентів.

© Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди, 2009

© Автори статей, 2009

про планомерну, систематичну діяльність учнівських кадетських осередків у місті немає підстав, проте ознайомлення з ідеями цієї організації сприяло активізації учнівського руху [8. С.99].

Серед учнівської молоді Придунав'я значного поширення набули доктрини інших політичних партій. У м. Акермані достатньо активно діяла група партії анархістів. Зважаючи на крайні радикальні погляди щодо шляхів вирішення суспільних проблем, акерманська анархістська група зосереджувала свою діяльність на організації та проведенні терористичних акцій. У червні 1906 р. поліція звинуватила гімназистку Р.Грінберг у виготовленні та зберіганні вибухівки [11. Арк.30-31]. Джерела свідчать, що через м. Ізмаїл нерідко до губернії транзитом переправляли зброю з Румунії [13. Арк.1].

У м. Болграді діяла «Група анархістів-комуністів Півдня Бессарабії». До її складу входили вихованці місцевих гімназій К.Дечев, І.Дімма, Н.Папазов, І.Хохор, О.Любова та ін. Болградські анархісти проводили збори місцевого населення, налагодили роботу бібліотеки нелегальної літератури, видавали та поширювали серед місцевих учнів журнал «Разрушение» [14. Арк.129]. Члени цієї групи виступили ініціаторами акції протесту проти існуючих порядків, яка відбулась у грудні 1907 р. під час похорону учня Болградської гімназії І.Любова [15. Арк.3-4]. Стихійні заворушення, ініційовані місцевими анархістами, відбулися у Болградській чоловічій гімназії у 1908 р. [15. Арк.5-6]. У жовтні 1908 р., побоюючись подальшого розмаху учнівських виступів, поліція заарештувала найбільш активних членів «Групи анархістів-комуністів Півдня Бессарабії» [14. Арк.130].

Отже, рух учнівської молоді Придунав'я на початку ХХ ст. був важливим чинником суспільно-політичного життя краю. Помітний вплив на учнівську молодь мали загальноросійські та національні політичні партії, насамперед, соціалісти-революціонери, конституційні демократи, анархісти. Завдяки співпраці з політичними партійними осередками опозиційна діяльність учнів набула різноманітних форм: поширення нелегальної партійної літератури, участь у мітингах, демонстраціях, страйках тощо.

Список джерел та літератури

1. Борисенко В.Й., Непорожня Г.А. Суспільно-політична діяльність учителів і учнівської молоді України в 1900 – першій половині 1907 рр. – К.: Видавництво НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2002. – 149 с.
2. Головенько В. Український молодіжний рух у ХХ ст.: (Історико-політологічний аналіз основних періодів). – К.: А.Л.Д., 1997. – 160 с.
3. Філоретова Л. Діяльність української учнівської організації «Юнацька спілка» в роки Першої світової війни // Проблеми історії України XIX – початку ХХ ст. – Вип. IV. – К.: Інститут історії України НАН України, 2002.
4. Голубуцький О., Кулик В. Український політичний рух на Наддніпрянщині кінця XIX – початку ХХ ст.: Дослідження. – К.: Смолоскип, 1996. – 124 с.
5. Лебеденко О.М., Тичина А.К. Українське Подунав'я: минуле та сучасне: Навчальний посібник. – Одеса: Астропринт, 2002. – 208 с.
6. Будаг І.Г. Общественно-политическое движение в Бессарабии в пореформенный период. – Кишинев, 1959.
7. Крестьянское движение в Молдавии эпохи империализма: Документы материалы. – Кишинев, 1961. – Т. 5.
8. Революционное движение в Придунайском крае (1900-1917). Документы и материалы. – Киев - Одесса: Вища школа, 1973. – 131 с.
9. Комунальне підприємство «Ізмаїльський архів» (далі – КП «Ізмаїльський архів»). – Ф.1007. – Оп.1. – Спр.61.
10. КП «Ізмаїльський архів». – Ф.1172. – Оп.1. – Спр.2.
11. КП «Ізмаїльський архів». – Ф.1172. – Оп.1. – Спр.11.
12. Одесский листок. – 1905. – 15 октября. – С.4.
13. КП «Ізмаїльський архів». – Ф.1172. – Оп.1. – Спр.17.
14. Лебеденко А.М. История анархизма в Украине (конец XIX - начало ХХ вв.). – К.: Либідь, 1995. – 230 с.
15. Державний архів Одеської області. – Ф.42. – Оп.35. – Спр.1804.

Ю. А. Конюшенко

ПРОСВІТНИЦЬКО-ПРОПАГАНДИСТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ТОВАРИСТВА ПРИ НОВОРОСІЙСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Активізація культурного, суспільного і політичного життя у другій половині XIX ст. спонукала діячів Одеського історико-філологічного товариства (1888-1923 рр.) до активної просвітницької роботи.

Діяльність історико-філологічного товариства при Новоросійському університеті (далі ІФТНУ) привертала увагу багатьох дослідників. Дореволюційна історіографія історії ІФТНУ носить епізодичний, описовий характер. Вона складається із записок, статей, промов, нотаток, які розкривають окремі аспекти діяльності товариства [1]. Радянська історіографія характеризується появою узагальнюючих публікацій з історії ІФТНУ, і статей присвячених окремим аспектам діяльності товариства [2]. Суспільно-просвітницький напрямок у діяльності університетських історичних товариств Наддніпрянської України в останній час стали предметом дослідження української дослідниці О.З. Медалієвої [3]. Таким чином, в українській історіографії існує значна кількість наукових досліджень, які присвячені науковій і суспільній діяльності окремих членів ІФТНУ.

Проте, вивчення просвітницько-пропагандистського напрямку діяльності історико-філологічного товариства при Новоросійському університеті, досі не стало предметом спеціального дослідження.

Участь товариства у відзначанні ювілейних дат російських і українських письменників та активізація інтересу до їх творчості через улаштування публічних лекцій і засідань, встановлення

пам'ятників і участь окремих членів ІФТНУ у суспільно-просвітницьких ініціативах, саме це і складало основу просвітницько-пропагандистської діяльності.

Одним з видів популяризаторської діяльності були публічні засідання. Присвячені ювілеям вечерніх, письменників і педагогів, пам'ятним датам видатних особистостей і важливим історичним подіям ці засідання, тематика яких була різнобічною, а промови і доповіді були спрямовані на інформування і популяризацію знань про видатних діячів мали велике громадсько-політичне значення і сприяли поштовху інтересу широкого загалу людей до наукових знань.

Перше публічне засідання 6 лютого 1891 року присвячувалося тисячоліттю з дня смерті Константинопольського патріарха Фотія. Тоді професорами Новоросійського університету Ф.І. Успенським і М.Ф. Красносельцевим були прочитані доповіді, які розкривали цікаві відомості про життя Патріарха і обрядовість його часу [1, С.38, 43].

Такі публічні засідання проводилися і в подальші роки. Так засідання 6 лютого 1896 року було присвячене пам'яті К.Д. Ушинського [4, Арк.1], у жовтні 1898 року – В.Г. Белінського [5, Арк.22]. Наступного, 1899 року відбулося ювілейне святкування 100-річчя від дня народження О.С. Пушкіна [6, С.2], а у 1902 році ІФТНУ влаштувало урочисті засідання, присвячені І.А. Крилову, О.С. Грибоедову [1, С.29] і В.А. Жуковському [7, С.13].

Окрім відзначання ювілейних дат російських діячів та письменників, ІФТНУ вшанувало пам'ять великого українця М.В. Гоголя. Урочистості, з нагоди 100-річчя М.В. Гоголя, відкривалися проведенням лекції, що їх читали члени педагогічного відділу товариства М.О. Редько, О.Д. Щербина, Г.П. Бельченко та В.Ф. Чепен. Ці лекції для школярів розпочалися у лютому і продовжилися у першій половині березня 1909 року. Всього було проведено їх чотири, а їх метою було ознайомлення з творчим, та життєвим шляхом відомого вітчизняного письменника [8, С.177].

Одним з основних напрямів просвітницько-пропагандистської діяльності ІФТНУ, була популяризація наукових результатів серед широкого кола людей шляхом проведення публічних лекцій.

З самого початку свого функціонування ІФТНУ практикувало проведення подібних заходів для широкої громадськості, як дорослих, так і учнів. Публічні лекції, що їх читали в різний час починаючи з 1890 року члени ІФТНУ, професори Ф.І. Успенський, О.І. Кирпичников, О.Ф. Базинер, В.М. Нечаєв, В.К. Надлер, Ф.С. Корш, О.І. Маркевич, М.М. Ланге, О.М. Деревиський, В.М. Істрін, О.А. Павловський та інші учасники товариства, користувалися великим успіхом. [1, С.26-27]. Кошти отримані від проведення лекцій, передавалися у видавничий фонд товариства [9, С.9], а в подальшому у фонд для улаштування і проведення подібних публічних читань [10, С.11].

Суспільно важливим поступом стала керівна роль ІФТНУ у побудові і встановленні пам'ятника видатному славісту, професору Новоросійського університету В.І. Григоровичу.

За сприянням попечителя Одеського навчального округу Х.П. Сольського, та Міністра народної освіти, а також завдяки скульптору Б.В. Едуарду, який погодився безкоштовно розробити і втілити цей проект, Правління ІФТНУ залучивши зібрані раніше кошти і провівши кілька додаткових заходів для подальшого збору пожертвувань [11, С.20] восени 1891 року розпочало спорудження пам'ятника.

18 жовтня 1892 року, у місті Єлисаветграді, відбулося урочисте відкриття цього пам'ятника, що стало важливою і значною подією у тогочасному науковому середовищі. [12, С.90].

Окремі члени ІФТНУ стали учасниками такої просвітницько-суспільної ініціативи, як організація вищих жіночих курсів і викладання на них.

Як відомо, у кінці і на початку XIX століття, активно почалось становитись питання про вищу жіночу освіту. Палкими прибічниками освіти для жінок були члени ІФТНУ, професори університету О.С. Трачевський [13, С.7], М.М. Ланге, Є.М. Щепкін. Завдяки їх старанням Одеса була в числі перших міст в Росії, де жінки могли отримати вищу освіту. [14, С.34].

Впродовж останніх двадцяти років XIX століття, неодноразово, це питання піднімалося вченими Новоросійського університету, але позитивного вирішення не набувало. На початку XX століття ініціативу з організації жіночих курсів взяв на себе голова ІФТНУ і керівник Педагогічного відділу, М.М. Ланге. Згуртувавши навколо себе однодумців, заручившись підтримкою громадськості, М.М. Ланге домігся свого. У 1903 році, в Одесі, при жіночій гімназії Є.С. Пашковської, відбулось відкриття Вищих жіночих педагогічних курсів. [15, С.186].

Згідно з «Тимчасовим положенням» вони були засновані у вигляді досвіду строком на шість років, на правах приватного учебного закладу, мали п'ять відділень і строк навчання складав три роки. Курси утримувалися за рахунок плати за навчання, допомоги від товариств і різних добровільних пожертвувань. [16, С.4].

У результаті революційних подій 1905 року, жіночі педагогічні курси одночасно з університетом були закриті. [17]. Лише восени 1906 року, за клопотанням Ради курсів, замість педагогічних, були відкриті Одеські вищі жіночі курси, які мали чотирирічний строк навчання. Директором знову став М.М. Ланге. [15, С.187]. У лютому 1907 року, М.М. Ланге був відсторонений від управління курсами..., однак, незважаючи на це, він продовжував опікуватися і допомагати курсам. [18, С.21].

У різні періоди на жіночих курсах викладали члени ІФТНУ: М.М. Ланге, Є.М. Щепкін, О.І. Томсон, Б.М. Ляпунов. Професори читали лекції за невелику винагороду, а іноді навіть і безкоштовно. [15, С.187].

Одному з активних членів ІФТНУ О.І. Кирпичникову належить найважливіша роль у створенні і розвитку майбутнього народного університету – Одеської міської народної аудиторії, що виникла при одеському Слов'янському товаристві. [19, С.144-145].

Безкоштовні народні читання і літературні вечори, що проводилися при Слов'янському товаристві привертали багато слухачів і користувалися популярністю серед народу. [20, С.149]. Серед членів його Лекційного комітету були також і інші представники ІФТНУ, зокрема професор Ф.І. Успенський та С.І. Бракенгеймер. За період з 1897 по 1909 рр. цей Комітет влаштував 406 лекцій. [21, С.592].

Таким чином, організація та проведення просвітницько-пропагандистської діяльності була характерною складовою функціонування Історико-філологічного товариства при Новоросійському університеті протягом всього періоду його існування. Урочисті ювілейні, актові засідання, засідання присвячені пам'яті видатних діячів літератури і мистецтва, що проводилися ІФТНУ мали великий успіх у слухачів і відбувалися при багатолюдних зібраннях, отримували велике громадсько-політичне значення. Результати цієї діяльності суттєво сприяли пошвавленню наукового інтересу у історичній, філологічній галузях серед широких кіл суспільства, що було передумовою для реальних зрушень для національного відродження країни або України.

Список джерел та літератури

8. Рыстенко А.В. Историческая записка о деятельности историко-филологического общества при Императорском Новороссийском университете за 15 лет (1889-1904)/ 15 летие Историко-филологического общества. – Одесса. – 1905. – С.15-45.
9. Гольдин Ф.Л. Одесское педагогическое общество. // Народное образование. Журнал Мин. Нар. Просвещения РСФСР. М., «Просвещение» 1966. – № 6, июнь. – С.94-96.
10. Медалієва О.З. Суспільно-просвітницький напрямок у діяльності університетських історичних товариств Наддніпрянської України. // Вісник Черкаського університету. – Вип. 50. Серія історичні науки. – Черкаси. – 2003.
11. Одеський обласний державний архів Ф.45. – Оп.19. – Д.1135. – Арк.1.
12. ООДА. – Там само. – Арк.22.
13. Пушкинские дни в Одессе 26-27 мая 1899 года. / ЗИНУ. – Одесса. – 1900. – Т.81. – С.1-150.
14. Протоколы заседаний ИФО при Новороссийском ун-те (185 заседание 8 ноября 1903 г) / ЛИФОНУ. – Одесса. – 1905. – Т.12. – С.1-56.
15. Протокол 39 заседания Педагогического отдела ИФО при Новороссийском ун-те (23 марта 1909 г) /ЛИФОНУ. – Одесса. – 1909. – Т.18. – С.176-215.
16. Отчет о деятельности ИФО при Новороссийском ун-те за 1889/90 гг. /ЛИФОНУ. – Одесса. – 1890. – Т.1. – С.6-12.
17. Отчет о движении сумм ИФОНУ за 1899/1900 год / Отчет Общества за 1899/1900 г. / ЛИФОНУ. – Одесса. – 1901. – Т.9. – С.1-12.
18. Отчет правления ИФО о сооружении памятника Григоровичу /ЛИФОНУ. – Одеса. – 1894. – Т.3. – С.19-30
19. Открытие памятника Григоровичу / ЛИФОНУ. – Одеса. – 1894. – Т.3. – С.31-99.
20. Протоколы заседаний совета императорского Новороссийского университета 18 января – 31 мая 1879 года. // ЗИНУ. – Одесса. – 1880. – Т.29. – С.1-112.
21. Історія Одеського університету за 100 років [Відр. Редактор проф.. О.І. Юрженко] // Київ, Видавництво Київського університету. – 1968. – 423 с.
22. Федотова Т.Н. О высшем женском образовании в Одессе. // Праці Одеського державного університету ім. І.І. Мечникова. – Вип.. 11. – Одеса. – 1961. – С. 184-188.
2. Временное положение о женских педагогических курсах в г.Одессе. Одесса. – 1903. – С. 4-9.
3. Ланге Н.Н. Письмо в редакцию. // Одесские новости. – 3 сентября.- 1905.
4. Федотова Т.Н. Н.Н. Ланге и одесские высшие женские курсы. // Материалы конференции посвященной 100-летию со дня рождения проф.. Н.Н. Ланге (1858-1958). –Одеса. – 1958. – С. 20-22.
5. Тимофеев М. Памяти А.И. Кирпичников. / Сборник ХИФО. – Харьков. – 1905. – Т.14. С.142-154.
6. Там само.
7. История Украинской ССР в 10 т. – К., 1983. – Т. 4.

О. О. Драч

ВІДНОВЛЕННЯ РОБОТИ ВИЩИХ ЖІНОЧИХ КУРСІВ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Побудова громадянського суспільства на сучасному етапі державотворення в Україні стає важливою складовою загального оновлення суспільного життя. Прищеплення молодому поколінню демократичних цінностей та ідеалів, формування активної громадянської позиції, наукового світогляду є головними завданнями нинішньої освітньої системи. Автономний індивід, вихований на історичних традиціях, справжній патріот з усталеними переконаннями, власним світосприйняттям, бажанням соціальної реалізації, гідний громадянин Української держави – саме таким в умовах незалежності повинен бути підсумок функціонування всієї національної системи освіти. З огляду на це особливої важливості набуває родинне виховання, котре традиційно визначається пріоритетним завданням жінки. Саме на неї товариством покладається місія відповідальності за плекання нових поколінь, їх підготовку до життя, рівень освіченості та вихованості. В цьому контексті актуальності набувають питання вивчення досвіду формування вищої жіночої освіти в Російській імперії, частиною якої була і Наддніпрянська Україна, в умовах модернізації економічного та соціального життя.

Питання з історії жінок та жіночої освіти постійно перебувають в полі зору українських та зарубіжних дослідників. Не можна оминати ґрунтовної роботи американського дослідника Ричарда